

Maandthema: Vergelding en Vergeving

3 maart: Balans en evenredigheid

3 maart 2024

Voorgangers: Willem van der Meiden en Leo van Driel

Welkom

Lied - Er is haast bij

Inleiding

In maart, midden in de 40-dagentijd, een tweeluik over 'vergelden en vergeven'. Het duurde even voordat we in de voorbereiding de juiste woorden, muziek en rituelen vonden. Het onderwerp ritselt van de actualiteit en raakt ook gevoelige theologische snaren, zoals we zullen merken in deze twee vieringen, waarvan de tweede experimenteler zal zijn dan deze eerste. Vandaag staat de viering in het teken van 'balans' en staan in teksten, liederen en rituelen de beruchte woorden 'oog om oog, tand om tand' centraal. In de Bijbel is dat geen wraakzuchtig motto, maar juist een beperking van uitzichtloze wraak en weerwraak, vete en vendetta. Met daarbovenop nog de radicalisering van deze notie in Jezus' woorden in de Bergrede. Het 'lied van Lamech' ontsluit het thema, woorden van de Joodse advocaat en wijze Abel Herzberg dragen het verder. Het zoeken naar balans en evenredigheid blijkt, zoals we zullen merken, in onze rechtsbeleving al een wapen tegen de barbarij te zijn. Wellicht, als we vergelden en vergeven tegen elkaar afwegen, komt het nog zo ver dat de balans doorslaat naar het moment waarop we onze vijanden mogen en kunnen liefhebben.

Gebed

Wij bidden u, lieve God,
en vragen u om nabijheid
met ons hier, in deze kapel,
met onze land- en lotgenoten
met alle mensen, nabij en veraf,
die lijden onder oorlog en geweld.
Wees met uw schepping, zo deerlijk geschonden.
U hebt ons op elkaar aangewezen,
U bent de Ander en bent ons nabijgekomen.
Mogen uw geest, uw adem en uw licht ons inspireren
in woorden, liederen en rituelen,
zegen ons samenzijn hier en in de wereld.
Amen

Lied – Het is liefde

Lezing: Lied van Lamech (n.a.v. Genesis 4:19-23)

Het wraaklied van Lamech is te vinden in het eerste Bijbelboek Genesis, enkele verzen uit hoofdstuk 4. Lamech is een afstammeling van Kaïn, die zijn broeder doodsloeg. Het thema 'wraak' is dus niet ver te zoeken. We horen een vrije vertolking van het lied van Lamech.

Zeventig zeven, hoe kan het verkeren,
dit is mijn wet: mores zal ik ze leren.
Luister en huiver, mijn dierbare vrouwen:
wie mij te na komt zal het berouwen.
Niks oog om oog en niks tand om tand,
zeventig zeven sneven door mijn hand.
Die mij belagen vaag ik van de aarde,
alles wat ademt? geen enkele waarde.

Elke schram, snee of buil, elke striem, wond, elk leven
wordt duizend maal duizend maal mij teruggegeven

Zeven zeven ogen, zeven zeven tanden,
zeven zeven voeten, zeven zeven handen,
zeven keer zeven keer zeven keer leven,
geven zullen ze: geven en geven.
Geen leven tel ik, geen getal is mij heilig,
Geen kind ontzie ik, geen mens is mij veilig.
Mateloos wreek ik alwie mij iets aandoet,
kwaad mij berokkend komt nimmer meer goed.

Elke schram, snee of buil, elke striem, wond, elk leven
wordt duizend maal duizend maal mij teruggegeven.

Lezing: Mattheus [5: 38-44](#)

Lied – Deze woorden

Vergelding: ‘Straf, maar met mate’ (over Abel Herzberg)

In 1982 mocht ik samen met mijn vriend Bas van den Berg Abel Herzberg interviewen. Herzberg was een beroemde advocaat en een joodse wijze, die streed voor clementie voor mensen als de Drie van Breda, wat hem door zijn mede-joden niet in dank werd afgenomen. Toen wij hem spraken was hij al bijna negentig jaar oud. Het was een indrukwekkende ontmoeting met een stokoude, dove, wijze man met een enorme uitstraling. Het gesprek ging over strafrecht en Herzberg bepleitte vurig om misdadigers tegen wraakneming te beschermen, om eigenrichting tegen te gaan en om de vergelding van een misdrijf in ‘neutrale’ handen te leggen. Het is voor ons nog altijd dagelijkse kost. Voor Herzberg was alleen al het feit dat er zoiets als strafrecht bestond de basis van een humane samenleving. Maar dan moest het wel humaan strafrecht zijn. Hij, die zoveel mensen had zien sterven in het concentratiekamp Bergen-Belsen, was tegen de doodstraf.

We spraken over de strafmaat en kwamen in Bijbelse sferen. Herzberg legde het jus talionis uit, het recht van vergelding, in de ‘wetgeving’ op de Sinaï weergegeven met de bekende woorden: ‘oog om oog, tand om tand’. Ook handen, voeten, branden, wonden, builen, ja zielen (levens) moeten in evenredigheid worden vergolden of vergoed. Niet méér dan dat, zei Herzberg. Deze woorden zijn een correctie op Lamech, die in Genesis 4: 24 uitroept: ‘Kaïn zal zeventvoudig gewroken worden, maar Lamech zeventig maal zevenmaal.’ En hij herinnerde aan de aanplakbiljetten in het door de Duitsers bezette Oost-Europa met teksten als: ‘Voor elke door partizanen gedode Duitse soldaat zullen 50 burgers opgehangen worden.’ De actuele gebeurtenissen in de Gazastrook zijn niet eens zo’n verre echo van zulke onevenredigheid. Het zo berucht klinkende ‘oog om oog’ dus als inperking van buitensporige wraak en represaille: zo hadden Bas en ik er nog niet naar gekeken. Het neemt overigens niet weg, zei Herzberg er meteen bij, dat er in de omringende teksten van de ‘Bijbelse wetgeving’ nog veel staat dat voor ons ongekend wreed is...

Lied – Kyrie

Overweging

Zijn wij blij met ons strafrecht? Voelen wij ons veiliger als een beruchte crimineel levenslang heeft gekregen? Als we de media moeten geloven is er niets in de wereld belangrijker dan misdaad. Ik turfde op één doordeweekse dag op Nederlandstalige tv-zenders 36 programma’s die over misdaad gingen, van thrillers via gezellige crimi’s tot talkshows. We lusten er kennelijk wel pap van. Het lijkt soms wel alsof misdaad de normaliteit is en gerechtigheid een utopie voor wegekijkers. Het gaat vandaag over straffen en vergelden. Natuurlijk zijn we blij dat er strafrecht is. Waar strafrecht niet bestaat of gemanipuleerd wordt heersen barbaarse toestanden. Toch is in ons

strafrecht 'verging' (en niet 'vergeving' of 'verzoening') het dragende principe gebleven, ook als er besloten is om dieven geen handen meer af te hakken en lasteraars niet meer de tong uit te rukken. Het strafrecht en de bestraffing zelf zijn in de laatste eeuwen in grote delen van de wereld gehumaniseerd. Zo heet dat tenminste. Lijfstraffen werden afgeschaft, het gevangenisregime werd verzacht, het kapitalisme bracht de boete en andere financiële genoegdoening als strafmogelijkheden. Taakstraffen zijn een relatief nieuwe loot aan deze stam. De doodstraf werd in veel landen in de wereld afgeschaft of niet meer uitgevoerd. Ook de islamitische sharia werd veelal gehumaniseerd. Maar altijd weer leiden, ook in West-Europa, barbaarse misdaden tot maatschappelijk rumoer. Eigenrichting is voor tal van mensen een verlokking – minstens in woorden – en advocaten van mensen die iets vreselijks hebben gedaan, althans daarvan worden verdacht, krijgen het zwaar te verduren. Het feit alleen al dat een advocaat bereid is om een 'monster' te verdedigen, komt hem of haar te staan op diskrediet en bedreigingen. Toen strafpleiter Wim Anker eens de verdediging van neonazi's op zich had genomen, werd een vracht uitwerpselen in de brievenbus van het kantoor gedumpt. Hij zei daarover: "Een verdachte van een ernstige misdaad staat in zijn eentje tegenover een grote en machtige juridisch overmacht. Er moet iemand zijn die hem een paraplu biedt en zijn zaak voor hem voert. Daar zal ik tot mijn laatste snik voor vechten." Dat zouden woorden van Abel Herzberg kunnen zijn.

Herzberg benadrukte het belang van strafrecht in de samenleving. Mensen die iets misdaan hadden moesten in redelijkheid en evenredigheid gestraft worden. Hij haalde zijn inspiratie uit oog om oog, tand om tand. Hij was echter tegen de doodstraf. Wim Anker en zijn tweelingbroer Hans voerden zelfs jarenlang actie tegen levenslange gevangenisstraf. Onmenselijk vonden ze die en een beschaafde samenleving onwaardig.

Er waren ook juristen die helemaal geen strafrecht meer wilden, zoals Herman Bianchi, en die vond daarvoor ook Bijbelse gronden. De in de jaren '70 en '80 spraakmakende criminoloog voerde als argument aan dat gevangenisstraf helemaal niet helpt: het verhoogt aantoonbaar de kans op recidive en is maatschappelijk ongewenst, omdat het spanning die een misdaad veroorzaakt intact laat. In plaats daarvan moest volgens Bianchi en de zijnen gezocht worden naar 'herstelrecht'. Het gaat dan niet meer zoals in het huidige strafrecht om een conflict tussen dader en overheid, maar om een conflict tussen dader en slachtoffer dat om een oplossing vraagt. Bianchi nam dus afstand van de vergeldingsgedachte en baseerde zich daarvoor op de nieuwtestamentische Bergrede, het 'ethische manifest' waarin de evangelisten Mattheüs en Lukas Jezus laten zeggen hoe zijn vernieuwing van het Joodse denken zich verhoudt tot de Thora. We hoorden de tekst: "Jullie hebben gehoord dat gesproken is: / een oog voor een oog, een tand voor een tand. / Maar ik zeg jullie: / de boze niet te weerstaan. / Maar wie jou slaat op je rechterwang, / keer hem ook de andere toe." Bianchi legde dat uit als het verschil tussen uit zijn op vergelding en wraak of inzetten op vergeving en verzoening. Hij vond dat criminologen de Bijbel moesten lezen en de grote filosofen, in plaats van zich blind te staren op de kleine letters van de voortschrijdende jurisprudentie. Hij haalde zijn denkbeelden ook uit zo geheten 'primitieve' culturen. Hij deed onderzoek naar de strafrechtspraak onder de Noord-Amerikaanse Mohawks en trof daar denkbeelden aan die hem inspireerden: daders moesten onderhandelen met slachtoffers, desnoods onder begeleiding, om zo een conflict op te lossen of te verzachten. Een kleine gemeenschap als hun stamverband achtten de Mohawks ongeschikt voor wraak en vergelding. Dat zou die gemeenschap alleen maar verder verzieken.

We begonnen onze teksten met het lied van Lamech, de vertegenwoordiger van de firma Mateloos. We eindigden met Jezus, vertegenwoordiger van de firma Linkerwang. Schreed zo de beschaving voort? Nee. De mateloosheid is nog vrijwel overal aan de macht, de utopie is vaak nog een vroom visioen. Zelfs zoiets als een balans tussen misdaad en vergelding, tussen schuld en boete is wereldwijd een schaars goed. Hebt u daar evenveel last van als ik? Meer hierover over twee weken. We gaan nu zingen over recht en gerechtigheid. Gelukkig maar.

Amen

Lied – Recht en gerechtigheid (psalm 119¹⁶)

Voorbeden

Barmhartige God,

Laat ons toch niet alleen maar dromen van liefde en vrede.
Maak dat wij ontwaken voor gerechtigheid.
Dictators maken zich sterk en regeren met kracht,
Voeren oorlog of hun speciale operaties uit.
Wie openlijk aan hen twijfelt, verdwijnt achter de tralies of erger.
Terwijl wij stil afwachten of wij niet meegesleurd zullen worden
in de afgrond. Angst slaat ons om het hart.
Wie maakt de wereld rechtvaardig? Gij?
Wie gelooft dat nog?

Of is onze twijfel aan jouw rechtvaardigheid en jou zelf
de grond van onze angst en vertwijfeling in deze tijd?

Al lange tijd is het gevoel voor rechtvaardigheid in ons land aangetast.
De wetten deugen niet en ze worden onbarmhartig toegepast.
Wie gaat dit herstellen? Wij? Wie leert ons de ware barmhartigheid?
Wij bidden om vrede en sturen wapens en munitie naar de oorlogen.
Wij bidden om liefde en doen de gordijnen dicht.

Een dolende kudde zonder herder zijn wij.

Herinner ons elkaar te zien en in de ogen te zien,
rechtvaardig te zijn en elkaar te vergeven.
wij bidden met de woorden in het intentieboek voor:

En tegen alle vertwijfeling in zingen wij u zo dadelijk toe.
Mogen de woorden van ons lied ons bemoedigen.

Amen

Tafelgebed – O Heer God

Collecte voor PRIME

Breken en delen

Zegen

Behoed ons / zegen ons / bewaar ons
Gij die ons hebt toegekeerd / naar elkaar,
om elkaar / te zegenen / te bewaren / te behoeden

Lied – God weet, komt het goed